

Јелена Тривић¹

Отвореност малих транзиционих привреда – посткризна ревидирана анализа

Openness of Small Transitional Economies – Revised Analysis after the Global Economic Crisis

Сажетак

Однос међународне трговине и економског раста и развоја, односно утицај отворености привреде на укупни економски раст и развој је широко истраживано питање међу економистима са још увек нејасним закључцима. Посебно занимљиво питање јесте веза отворености и економског развоја у случају малих отворених привреда које су у принципу „осуђене” на већу отвореност. Отвореност привреде ка спољној трговини у овом раду посматра се као учешће суме увоза и извоза робе у бруто домаћем производу. Предмет овог рада јесте анализа везе између отворености земље према спољној трговини и економског развоја на узорку од 23 мале и транзиционе привреде. Циљ истраживања јесте да се на бази квантитативних показатеља покуша докучити каква је природа ове везе, те да се истражи да ли постоји разлика између односа извоза и економског развоја и односа увоза и економског развоја. Резултати истраживања упућују на закључак да оријентација ка споља (енгл. *out-ward orientation*) нема алтернативу у случају малих отворених привреда, али да је за мале привреде битно

¹ Економски факултет Универзитета у Бањој Луци, имејл: jelena.trivic@ef.unibl.org

разграничити токове спољне трговине на увозне и извозне када се посматра степен њихове отворености.

Кључне ријечи: отвореност ка трговини, увоз, извоз, економски развој, мале привреде.

1. Увод

У овом раду у фокусу су мале транзиционе привреде и њихова оријентација ка спољашњем окружењу и однос са економским развојем. Истражује се, дакле, веза између отворености (мјерена различитим рацијима) и економског развоја мјереног бруто домаћим производом по глави становника по паритету куповне моћи у посткризном периоду. Узорак чине 23 мале и транзиционе привреде са подручја Централне Европе и Балтика, Југоисточне Европе и Закавказја.

Посткризни период узет је као референтан јер је свјетска економска криза измијенила токове спољних трговина већине земаља у свијету када су све земље искусиле оштар, дубок и синхронизован пад. На свјетском нивоу, пад међународне трговине у условима кризе окарактерисан је као „велики колапс међународне трговине”. Стога се веза отворености и економског развоја анализира у посткризном периоду јер би се анализом података спољне трговине у годинама кризе могла добити искривљена слика и донијети погрешни закључци.

Иако бруто домаћи производ по глави становника није идеалан параметар економског развоја јер прије свега не узима у обзир неједнакости развоја унутар неке земље, у овом раду користи се најчешће прихваћен оквир рангирања земаља у циљу мјерења њиховог економског развоја, односно животног стандарда. Битно је напоменути да се код рангирања земаља према БДП-у по глави становника користи ниво БДП-а према паритету куповне (енгл. *Purchasing Power Parity*), изражен у међународним текућим доларима.

С обзиром на све наведено и подијељене закључке научника по питању везе између отворености ка спољној трговини и економског развоја, оправдано је поставити истраживачко питање: *каква је природа везе између отворености и нивоа економског развоја земаља у нашем узорку? У циљу давања одговора на постављено питање, тестира се следећа хипотеза: отвореност ка спољној трговини је позитивно корелисана са нивоом економског развоја на узорку 23 мале отворене привреде.*

2. Шта кажу емпиријске студије о отворености земаља и економском развоју?

Веза између отворености и економског раста и развоја је широко истраживано питање међу економистима са још увек нејасним закључцима. Недоречена веза између ових категорија је често повезана са неконзистентним приступом мјерења отворености земаља.

У основи постоје двије врсте мјера отворености: мјера отворености ка токовима спољне трговине и мјера отворености спољнотрговинског режима. Најосновнија мјера отворености која у обзир узима *шокове* спољне трговине јесте учешће суме извоза и увоза у бруто домаћем производу, док се као мјера отворености која у обзир узима степен либерализованости или рестриктивности спољнотрговинског режима не издваја нека општеприхваћена мјера.²

У фокусу овог рада јесте отвореност земаља мјерена *шоковима* спољне трговине, дакле увозом и извозом.

Савремена економска теорија међународне трговине, базирана на основним постулатима економског либерализма још од времена Смита и Рикарда, генерално тврди да земље имају корист од међународне трговине и то кроз специјализацију и размјену у оној производњи у којој земља има компаративне предности. Специјализација омогућује боље искоришћавање економије обима, што је нарочито битно за мање земље. Међународна трговина служи и као дифузиони механизам путем којег се преносе савремене технологије и знање као изузетно битан неопипљиви ресурс у савременим условима.

С обзиром на углавном пропале стратегије супституције увоза у земљама у развоју и напретка који је забиљежен у већини земаља оријентисаних ка спољашњем окружењу (енгл. *out-ward oriented economies*), постојећа истраживања наводе да постоји позитивна и јака веза између раста и развоја и раста извоза (Balassa, 1985; Ram, 1985; Anwer, Samphat, 1997; Ekanayake

² Ово из разлога што у савременим условима постоји велики број нецаринских баријера чије је ефекте тешко квантификовати. Идеална мјера отворености спољнотрговинског режима био би индекс који би сагледао све баријере које ограничавају међународну трговину, тј. и царине и нецаринске баријере (Yanikkaaya, 2003, p. 59). Због постојања великог броја, често невидљивих нецаринских баријера које у савременим условима након мултилатералног снижавања царина на глобалном плану представљају основни инструмент заштите, те из разлога недостатка адекватне мјере ефеката нецаринских баријера, истраживачи користе различите, често неадекватне приближне мјере (енгл. *proxies*) рестриктивности, тј. либерализованости спољнотрговинског режима.

1999; Haddad, Shepherd, 2011).³ Истраживачи вјерују да такве политике теже да убрзају процес извлачења из сиромаштва у заосталим привредама (Daitoh, 2008), те да привреде које форсирају рестриктивне политике у смислу либерализације међународне трговине заостају и суочавају се са ниским стандардом, али и са спорим опоравком и растом (Sachs, Warner, 1995; Krueger, 1998; Dollar, Kraay, 2001; Krugman, Obstfeld, 2009; Kee et al., 2008).

Ипак, бројни су истраживачи који сумњају у конзистентност позитивне везе међународне трговине и економског раста, односно развоја (Rodriguez, Rodrik, 2001; Baldwin, 2003; Rodrik et al., 2002; Rodrik, 2006; Rodriguez, 2006a; 2006b), и то углавном као резултат недостатка концептуалне дефиниције отворености и њеног мјерења (Baldwin (2003). Додатно, висок рацио отворености ка трговини, тј. висока интегрисаност у свјетску привреду, имплицира растући осећај несигурности и осјетљивости на спољне шокове (Montalbano et al., 2005).

Истраживања о посљедњој кризи сугеришу да су високоотворене привреде (мале и транзиционе) изложеније спољним шокovima (Kerpel, Worz, 2010).

Док се већина емпиријских студија усмјерила на везу између отворености и раста, Frankel и Romer (1999) су истраживали везу између отворености и прихода, тј. животног стандарда становништва. У својој анализи, аутори су показали да је утицај трговине на стандард живота значајан јер пораст учешћа спољне трговине у БДП-у за 1% доприноси расту животног стандарда између 0,5 и 2% (Frankel, Romero, 1999: стр. 380). На бази методологије развијене у Frankel и Romero (1999), Irwin и Tervio (2000) су потврдили њихове закључке, напомињући да је утицај отворености на животно стандард можда и већи. Процјењујући претходна истраживања, Irwin и Tervio (2000) закључују да метод најмањих квадрата (енгл. *Optimum Least Square-OLS*), који користи већина истраживача, потцјењује праве и позитивне ефекте трговине на приход становништва.

Иако се већина литературе фокусира на везу између трговине и економског раста, емпиријска истраживања су фокусирана на везу између *извоза* и раста (Levine, Renelt, 1992). Основна претпоставка хипотезе извозне стратегије (енгл. *export-led growth hypothesis-ELGH*) тврди да је усмјерење ка извозу и његово ширење једна од главних одредница дугорочног раста. Земље Југоисточне Азије су добар примјер – Хонг Конг, Тајван, Јужна Коре-

³ Развијене или високо индустријализоване земље у почетним фазама, заснивале су свој развој увелико на примјени протекционизма у сврху заштите младе индустрије, а протекционизам је и у савременим условима широко заступљен као концепт спољнотрговинских политика развијених земаља (погледати у Тешић, 2012), али се овај концепт у великом броју земаља у развоју неадекватно примјењивао, те је доводио често до економских нелогичности.

ја и Сингапур, или тзв. „четири тигра” су од раних 60-их година 20. вијека остваривали константно висок раст као резултат изградње тржишне привреде и оријентације ка страним тржиштима (Medina-Smith, 2001; World Bank, 1993). Ово је потврђено у бројним емпиријским студијама (Balassa, 1985; Ram, 1985; Sengupta 1991; Van den Berg, Schmidt, 1994; Sinha, Sinha, 1996; Anwer, Samphat, 1997; Ekanayake 1999; Haddad, Shepherd, 2011), иако неке концептуалне недоумице остају.

Трудећи се да преиспита „општенародну мудрост”, други талас студија примијенио је нову методологију фокусирајући се на специфичности сваке појединачне земље. Како Medina-Smith (2001) закључује, више од половине студија објављених 90-их година прошлог вијека, нису пронашле дугорочну везу између извоза и економског раста. Јапан је примјер гдје су унутрашње снаге биле главни разлог јапанског привредног чуда у 20. вијеку (Boltho, 1996). Сличне закључке износи и Jin (1995) у контексту „четири тигра”, док и даље постоје аутори који подржавају хипотезу извозно индукованог раста у случају „четири тигра” (Tang, Lai, 2011).

У контексту проблема истраживања генерално је мало истраживања посвећено малим привредама⁴. Увезано је мишљење да мале земље имају скромну ресурсну базу због чега су зависне од спољне трговине и спољних ресурса. Често је извоз сконцентрисан у неколико сектора, стога су овакве земље више изложене спољним шоковима. Ипак, постоје неке друге предности малих земаља од којих би оне могле профитирати.

Како Bräutigam и Woolcock тврде (2001, стр. 3) „мале земље су флексибилније и могу се брже прилагодити брзим промјенама у спољњем окружењу”. Постављајући питање: „Да ли је мало лепо”?, Streeten (1993) проналази да мале земље расту брже и имају вишу продуктивност од великих земаља. Његови закључци потврђени су у Easterly и Kraay (1999), који су показали да мале земље имају виши бруто домаћи производ по глави становника као резултат више продуктивности.

У овом раду узорак земаља чине мале земље, на довољно сличном степену развоја, које су прошле, или још увијек пролазе процес транзиције: дакле земље сличних привредних и друштвених карактеристика. Као мјера отворености у раду се користи учешће спољнотрговинских токова у бруто домаћем производу, а управо ћемо разграничењем токова спољне трговине на увозне и извозне, ставити посебан нагласак на посматрање отвореност ка токовима спољне трговине неке земље у контексту степена њеног развоја.

⁴ Дефинисање шта је то мала привреда биће приказано у сљедећем дијелу рада.

3. Методологија анализе – узорак и начини мјерења

Узорак на којем се тестира постављена хипотеза укључује 23 мале транзиционе привреде. Узорак је базиран на земљама које су укључене у Транзициони извјештај Европске банке за обнову и развој (енгл. *European Bank for Transition and Development, EBRD's Transition Report*), а додате су и неке земље Европске уније, тзв. нове чланице као што су Чешка и Малта које нису укључене у Транзициони извјештај и не сматрају се више транзиционим земљама. Нове чланице ЕУ које јесу укључене у посљедње издање Транзиционог извјештај ЕБРД-а за 2016. и 2017. годину као што су Словенија, Словачка, Кипар, Летонија, Литванија и Естонија, према ММФ-овој класификацији у најновијој бази података Свјетске економске перспективе (енгл. *World Economic Outlook*), сматрају се развијеним или напредним привредама (енгл. *advanced economies*) док су према истој класификацији земље попут Пољске и Мађарске, такође „нове чланице” ЕУ сврстане међу брзорастуће привреде и привреде у развоју (енгл. *emerging market and developing economies*) заједно са Србијом, Румунијом, Хрватском, Босном и Херцеговином. Ово зачуђује јер су према нивоу БДП-а по паритету куповне моћи (енгл. *Purchasing Power Parity*) ове двије земље далеко испред земаља попут БиХ, Албаније, Србије, Македоније, а скоро да су „раме уз раме” са осталим земљама чланицама „нове Европе” попут Словеније, Словачке, Чешке, итд. Ово само потврђује нашу констатацију да класификације развијености земаља од стране међународних финансијских институција попут ММФ-а и Свјетске банке још увијек трпе од неконзистентности и недоречености.

Дефиниција мале привреде у овом раду подразумева општу дефиницију која је дата у Дирдорфовом рјечнику међународне трговине (енгл. *Deardorffs' Glossary of International Economics*), гдје се малом земљом се сматра она земља која „је довољно мала у поређењу са свјетским тржиштем на којем учествује тако да њене политике и акције не утичу на свјетске цијене и приходе. Земља дакле не утиче и прихвата свјетске цијене (енгл. *price taker*)”. Осим ове опште дефиниције мале земље, у овом раду прецизнији критеријум за мале земље јесте њихово учешће у свјетском извозу, односно увозу. Тако се малом земљом сматра она земља чије учешће у свјетском увозу и извозу појединачно не прелази 1%. Иако би се рецимо за Украјину могло рећи да је „велика” земља с обзиром на њену популацију и величину, овде је укључена у узорак малих земаља јер својим учешћем у свјетској трговини са испод 1%, генерално не може да утиче на свјетске цијене (учешће Украјине у свјетском извозу је према посљедњим подацима 0,23%, док је учешће у свјетском увозу 0,24%).

Из анализе смо искључили Турску, Русију и Пољску⁵ јер према нашој дефиницији представљају велике земље. Учешће њиховог увоза или извоза прелази 1% вриједности свјетског извоза или свјетског увоза, а из анализе су искључене и земље Централне Азије (Казахстан, Киргистан, Туркменистан, итд.) из разлога њихових специфичних карактеристика у поређењу са европским и земљама Закавказја.

Узорак тако укључује земље подијељене у три географска подручја: Централна Европа и Балтик (Чешка, Естонија, Летонија, Литванија, Мађарска, Словачка, Словенија), Југоисточна Европа (Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, Румунија, Македонија, Молдавија, Црна Гора, Србија и Украјина) и Закавказје (Јерменија, Азербејџан и Грузија). Кипар и Малта као „нове чланице” ЕУ укључене су у анализу али као острва нису сврставани у географска подручја. Иако је транзиција из централно-планске привреде ка тржишној привреди у Бјелорусији због политичких прилика у тој земљи или успорена или потпуно стопирана у зависности који сегмент транзиције се посматра, у овом раду Бјелорусија је као мала привреда, иако са нејасним циљевима у смислу транзиције, ипак укључена у анализу⁶.

Према дефиницији Међународног монетарног фонда неке од ових земаља спадају у развијене земље (Чешка, Кипар, Словенија и Словачка), али већина спада у земље у успону и развоју (енгл. *emerging and developing economies*).

У овом раду токови спољне трговине земаља обухватају извоз и увоз робе као и даље доминантног предмета у свјетској трговини. Према посљедњим подацима Свјетске трговинске организације, учешће свјетске трговине робом чини око 79% укупне свјетске трговине, 20% отпада на услуге, а 1% на трговину интелектуалном својином.

У циљу тестирања везе између отворености и економског развоја, двије кључне варијабле наше анализе, примијенили смо метод статистичке корелацију и анализу на бази корелационих коефицијената. Прво смо тестирали однос отворености ка укупној спољној трговини (учешће збира увоза и извоза у БДП-у) и економског развоја, да бисмо након тога анализирали однос отворености разложене на страни увоза и на страни извоза и економског развоја мјереног бруто домаћим производом по глави становника према паритету куповне моћи. Такође, испитивано је какву природу везе има извоз производних или индустријских добара са економским развојем.

⁵ Пољска је у ранијој анализи објављеној у Тешић (2013б) била укључена јер у предкризном периоду њено учешће у свјетском извозу и увозу није прелазило 1%, док посљедњи подаци Свјетске трговинске организације за Пољску показују да је њено учешће у свјетском извозу 1,27%, а у свјетском увозу 1,22% (WTO, 2017: Statistics Database – Trade profiles).

⁶ Посљедњи Транзициони извјештај ЕБРД-а није укључивао Бјелорусију.

Подаци о токовима извоза и увоза кориштени су из свеобухватне статистичке базе Свјетске трговинске организације – *Statistics Database: Time Series on International Trade*, док су подаци о нивоу БДП-а и БДП-а пер capita према паритету куповне моћи преузети из ММФ-ове статистичке базе *World Economic Outlook*. Све вриједности података исказане су у текућим доларима, осим за БДП по глави становника који је исказан у текућим међународним доларима, јер се ради о паритету куповне моћи и то као трогодишњи просјец 2014, 2015. и 2016. године за коју постоје посљедњи релевантни подаци. Уколико бисмо посматрали податке само у једној години у којој може доћи до тзв. шокова, нарочито у токовима спољне трговине земаља, дошли бисмо до замагљених резултата, стога је узет трогодишњи просјек као референтан период посматрања.

Тестиране су дакле сљедеће 4 релације:

1. Између отворености и економског развоја гдје се као најосновнија мјера отворености користи „интензитет трговине”, односно учешће збира увоза и извоза у бруто домаћем производу;
2. Између учешћа увоза у бруто домаћем производу и економског развоја;
3. Између учешћа извоза у бруто домаћем производу и економског развоја;
4. Између учешћа извоза индустријских добара (енгл. *manufactured goods*) у бруто домаћем производу и економског развоја.

Сумарна табела са свим варијаблама по земљама приказана је у наставку рада.

4. Резултати истраживања

На графикону 1 приказан је однос између отворености мјерене учешћем увоза и извоза у бруто домаћем производу (x оса) и економског развоја мјереног БДП-ом пер capita по паритету куповне моћи (y оса). Корелациони коефицијент износи **0,47** што значи да постоји средње јака корелациона веза између ове две варијабле и то са позитивним предзнаком, односно за ове две варијабле можемо рећи да се заједно крећу или да постоји међузависност ових варијабли. Битно је нагласити да је додатном анализом утврђена р-вриједност корелационог коефицијента од 0,024 односно мања је од 0,05, па констатујемо да постоји статистичка значајност на нивоу од 5%.

Табела 1.

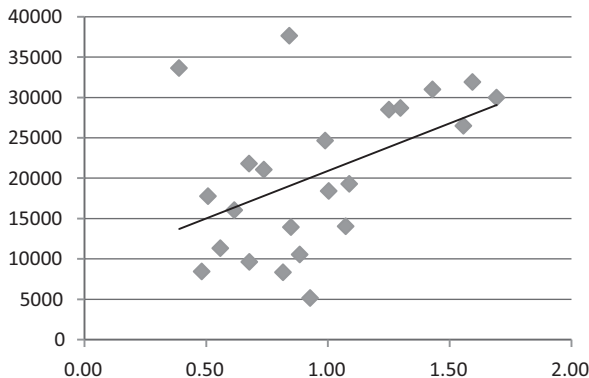
Варијабле – извоз robe, увоз robe, извоз инд. добара, пројек БДП, ојворености ка спољној трговини (учеиће спољне трговине у БДП-у), учеиће извоза robe у БДП-у, БДП по глави становника по паритету куйовне моћи (трјодинићи пројекци 2014–2016. године)

Земља	Пројек извоза robe, 2014	Пројек увоза robe, 2014	Пројек индустријских добра (2014- 2016)	Пројек БДП-а у текућим доларима (2014-2016)	Отвореност ка трговини (Учеиће суме увоза и извоза robe у БДП)	Учеиће извоза robe у БДП	Учеиће увоза robe у БДП	Учеиће извоза индустријских добра у БДП	БДП по глави становника по паритету куповне моћи
1 Албанија	2107425460	4739798820	1168023981	12252333333	0.56	0.17	0.39	0.10	11330
2 Јерменија	1596433333	3649400000	389232600	10879333333	0.48	0.15	0.34	0.04	8428
3 Азербејџан	18248560333	9435210000	440726920	54522666667	0.51	0.33	0.17	0.01	17751
4 Белорусија	28708900000	32825900000	15633678933	61304000000	1.00	0.47	0.54	0.26	18416
5 Бих	5438879333	9704665667	3499934371	17126000000	0.88	0.32	0.57	0.20	10523
6 Бугарска	26881826020	30925397463	14785659192	53116333333	1.09	0.51	0.58	0.28	19302
7 Хрватска	13511525913	21691326757	8312727954	52065666667	0.68	0.26	0.42	0.16	21805
8 Кипар	18463333343	6283178540	1003860862	20908333333	0.39	0.09	0.30	0.05	33626
9 Чешка	165281597590	14601020373	1453390363131	195321666667	1.59	0.85	0.75	0.74	31913
10 Естонија	14019809617	15928102270	10602949573	23952333333	1.25	0.59	0.66	0.44	28486
11 Грузија	2393333333	7706333333	1458439693	14911000000	0.68	0.16	0.52	0.10	9618
12 Мађарска	103724698997	96880858737	89885416178	128878000000	1.56	0.80	0.75	0.70	26472
13 Летонија	12931296993	15468621820	8060719529	28708666667	0.99	0.45	0.54	0.28	24657
14 Литванија	27573845950	29923708343	17412874712	44277666667	1.30	0.62	0.68	0.39	28696
15 Македонија	4747088245	6819562430	3610880932	10781333333	1.07	0.44	0.63	0.33	14037
16 Малта	2842201737	6265858470	2291796661	10817333333	0.84	0.26	0.58	0.21	37636
17 Молдавија	2117233333	4441366667	1167932000	7076333333	0.93	0.30	0.63	0.17	5133
18 Црна Гора	384414806	2230527179	82425387	4247666667	0.62	0.09	0.53	0.02	16025
19 Румунија	64618913873	74068179213	51195093823	18803533333	0.74	0.34	0.39	0.27	21042
20 Србија	14358633333	19349795000	9630194645	39705333333	0.85	0.36	0.49	0.24	13912
21 Словачка	79789756473	76945290163	72291996560	92585333333	1.69	0.86	0.83	0.78	29968
22 Словенија	33588235567	31408491997	27931627826	45472000000	1.43	0.74	0.69	0.61	30975
23 Украјина	42807400000	43266066667	27916384929	105515000000	0.82	0.41	0.41	0.26	8344

Извор: Свјетска трговинска организација за податке о спољној трговини, Међународни монетарни фонд за податке о БДП и БДП пер capita по паритету куповне моћи и прорачун аутора

Графикон 1.

Однос отворености и економског развоја (све земље).

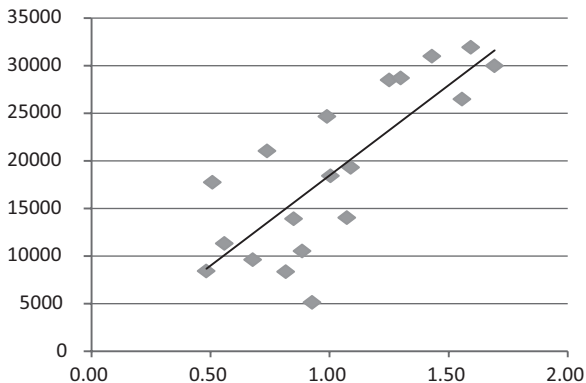
Извор: израда аутора на бази претходне табеле

Анализом претходног графикона може се уочити да двије земље „искачу”, односно значајније одступају од линије тренда, а то су Кипар и Малта, док анализом бројчаних података у табели можемо уочити такође да су и земље попут Црне Горе и Хрватске на неки начин „спорне”, као и у случају Кипра и Малте. Ово су традиционално туристичке земље, дакле у структури извоза не доминира толико роба колико услуге и то оне туристичке, док смо ми анализу базирали искључиво на робним токовима. Четири земље – Кипар, Малта, Црна Гора и Хрватска, добар дио животног стандарда грађана на неки начин црпе из извоза туристичких услуга које нису укључене у токове спољне трговине земаља у овом раду.

Искључујући из анализе ове четири туристичке земље, добијамо потпуно нове резултате у смислу везе између отворености ка спољној трговини и економског развоја. За 19 земаља које остављамо у анализи, корелациони коефицијент се пење на значајних **0,79**, што потврђује јаку позитивну корелациону везу између интензитета трговине – укупне отворености ка спољној трговини и економског развоја (животног стандарда). Ово је приказано на графикону 2. За овако узет узорак земаља, р-вриједност корелационог коефицијента је 0,000, те можемо констатовати и његову високу статистичку значајност.

Графикон 2.

Однос отворености и економског развоја (19 земаља).

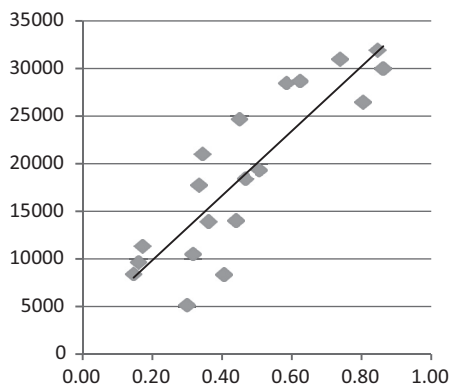
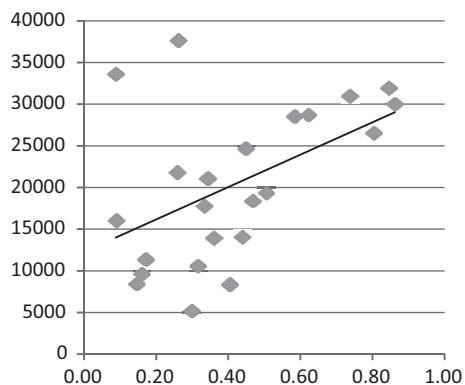
Извор: израда аутора на бази претходне табеле

Код анализе учешћа увоза у БДП-у и економског развоја, сасвим интуитивно можемо претпоставити да корелациони коефицијент не може бити висок, али је битно напоменути да је и ова веза са позитивним предзнаком, дакако знатно ниже вриједности од **0,37**.

Ово можемо тумачити као увозну способност земље, која у коначници настаје од њених извозних потенцијала. Стога у наставку приказујемо природу везе између извоза и степена економског развоја.

Графикон 3. и Графикон 4.

Однос учешће извоза у БДП и економског развоја (све земље лијеви графикон и 19 земаља десни графикон).

Извор: прорачун аутора на бази претходне табеле

Евидентно је са лијевог графикона да је корелациони коефицијент далеко нижи од графикона на десној страни гдје смо везу испитивали уз искључење четири земље у којима у извозу доминирају туристичке услуге и на бази тога остварују добре потенцијале за раст животног стандарда, док смо ми у раду анализирали искључиво робне токове као доминантне предмете у међународној трговини.

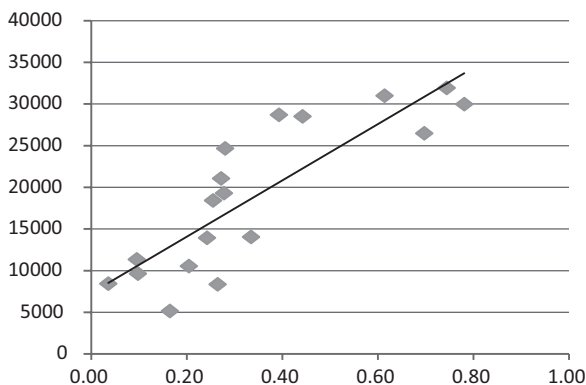
Корелациони коефицијент за све земље износи **0,49** (уз р-вриједност од 0,018 – статистички значајан на нивоу 5%) док за 19 земаља, дакле без Хрватске, Црне Горе, Кипра и Малте износи чак **0,87** показујући изузетно јаку корелациону везу између извоза и економског развоја, односно животног стандарда (р-вриједност корелационог коефицијента за 19 земаља износи 0,000, што показује и његову високу статистичку значајност на нивоу од 1%).

На крају, испитајмо везу између извоза индустријских добара и економског развоја. Економска теорија сугерише да је за земље у развоју од круцијалног значаја не толико фактор колико извозе, него шта извозе, односно степен финализације добара. Стога, водећи се премисом да индустријски производи за разлику од природних ресурса имају виши степен финализације, испитујемо везу између извоза индустријских добара и економског развоја.

Имајући у виду да је Азербејџан земља која свој економски развој базира искључиво на извозу природних ресурса, првенствено гаса, из анализе искључујемо и ову земљу, уз искључење исте четири земље које свој економски развој базирају на извозу туристичких услуга.

Графикон 5.

Однос учешћа индустријских добара у БДП и економској развоја.

Извор: прорачун аутора на бази претходне табеле

Корелациони коефицијент за 18 земаља у узорку износи **0,84** и нешто је нижи од коефицијента када смо посматрали укупне извозне токове. Ако уђемо у дубљу анализу, земље које немају високе коефицијенте учешћа извоза индустријских добара у БДП-у, а имају релативно висок животни стандард у поређењу са другим земљама у узорку су земље Балтика – Литванија, Летонија и Естонија, које због своје специфичности развоја, ослањања на финансијске услуге, информационе технологије и технологије савременог доба, практично свој економски развој не базирају искључиво на индустрији у ужем смислу која подразумева искључиво производне дјелатности.

Стога није зачуђујуће да однос између укупног извоза и економског развоја има јачу корелациону везу него извоз индустријских добара али је битно закључити да оба ова коефицијента показују снажну корелациону везу токова извоза и животног стандарда на свим посматраним узорцима земаља.

Закључак

Однос између отворености земље према спољној трговини и економског развоја иако широко истраживано питање у економији, остаје и даље изузетно захтјевно, методолошки недоречено, али интересантно за даља истраживања.

Наша анализа проблема показала је да постоји значајна позитивна корелациона веза између отворености земаља и економског развоја, али и то да је веза између отворености на страни извоза далеко јача у односу на везу између отворености на страни увоза и животног стандарда. Овај закључак сугерише да приликом анализе отворености треба разликовати извозне и увозне токове, што се често код истраживања не чини. У многим радовима се интегрисаност у токове свјетске трговине посматра у укупности спољне трговине неке земље, дакле њених увозних и извозних токова, док наша анализа јасно указује да барем за земље у нашем узорку – мале транзиционе привреде, то не би смио бити случај. Природа везе између увоза и економског развоја је позитивног предзнака, али је корелациони коефицијент далеко нижи него када посматрамо везу између извоза и економског развоја. Ово сугерише да је за мале отворене привреде од изузетне важности да своју увозну способност заправо граде на јачању својих извозних перформанси.

Показана је такође изузетно јака корелациона веза између извоза индустријских производа и економског развоја мјереног бруто домаћим производом по глави становника према паритету куповне моћи.

Резултати у овом раду потврдили су резултате спроведене на сличан начин у предкризном периоду на сличном узорку земаља који су објављени у Тешић (2012б), уз разлику да су неке земље попут балтичких земаља направиле огroman искорак у расту животног стандарда након изласка земаља из периода кризе, док већина земаља нашег региона још увијек далеко заостаје за земљама „Нове Европе” мјерено БДП-ом по глави становника. Забрињава чињеница која је очигледна из података који су представљени у раду, а који могу да се упореде са подацима из предкризног периода, да се јаз између животног стандарда земаља „Нове Европе” и земаља нашег региона продубљује, те да је у том смислу неизвјесан и процес завршетка транзиције.

У контексту анализе обављене у овом раду, можемо закључити да само јачањем извозних перформанси земаља региона, овај јаз може да буде превазиђен. Заправо су земље „Нове Европе” на примјеру својих економских трајекторија показале да је генератор њиховог развоја и даље извоз. Наравно, претпоставке за јачање извозних капацитета су многоструке и вишезначне и отварају сасвим једно ново поље и правац у којем треба да иду будућа истраживања на тему отворености малих транзиционих привреда.

Литература

- Anwer, S., & Sampath, R. (1997). Exports and Economic Growth. Presented at Western Agricultural Economics Association 1997 Annual Meeting, July 13-16, 1997, Nevada: Reno/Sparks
- Balassa, B. (1985). Exports, policy choices and economic growth in developing countries after the 1973 oil shock. *Journal of Development Economics*, 18, 23-35.
- Baldwin, R. E. (2003). Openness and Growth: What's the Empirical Relationship?. *NBER Working Paper No 9578*
- Boltho, A. (1996). Was Japanese growth export-led?. *Oxford Economic Papers*. 48, 415-32.
- Bräutigam, D., & Woolcock, M. (2001). Small States in a Global Economy, The Role of Institutions in Managing Vulnerability and Opportunity in Small Developing Countries. *World Institutes for Economics Development Research WIDER Discussion Paper 2001/37*.
- Daitoh, I., (2008). Environmental Protection and Trade Liberalization in a Small Open Dual Economy. *Review of Development Economics*, (DOI:10.1111/j.1467-9361.2008.00455.x) to be completed
- Deardorff's Glossary of International Economics, <http://www-personal.umich.edu/~alandear/glossary/s.html>
- Dollar, D. & Kraay, A. (2001). Trade, Growth, and Poverty. *Development Research Group*. Washington: The World Bank

- Ekanayake, E. (1999). Exports and Economic Growth in Asian Developing Countries: Cointegration and Error-Correction Models. *Journal of Economic Development*, 24 (2)
- Easterly, W., & Kraay, A. (1999). Small States, Small Problems? Income, Growth, and Volatility in Small States. World Bank: <http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/SmallStatesSmallProblems.pdf>
- Haddad, M. E., Lim, J. J., & Saborowski, C. (2010). Trade Openness Reduces Growth Volatility When Countries are Well Diversified. *Policy Research Working Papers 5222* Washington: World Bank
- Harrison, A. (1995). Openness and growth: a time series, cross country analysis for developing countries. *NBER Working Paper Series No 5221*
- International Monetary Fund (2012) *World Economic Outlook Database*. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/02/weodata/index.aspx>
- Kee, H.L., Nicita, A. & Olarreag, M. (2008). Estimating Trade Restrictiveness Indices. *The Economic Journal*, 119, 172–199.
- Keppel, C., & Worz, J. (2010). The Impact of the Global Recession in Europe - The Role of International Trade. in *Contagion and Spillovers: New Insight from the Crisis*, eds. Backé, P. et al, Gnan, E. and Hartmann, P., The European Money and Finance Forum. Vienna: SUEF Study 2010/5
- Krueger, O.A. (1998). Why trade liberalization is good for growth. *The Economic Journal*, 108 (450), 1513-1522.
- Krugman, P., & Obstfeld, M. (2009) *Međunarodna ekonomija*. Beograd: Datastatus
- Montalbano, P., Federici, A., Triulzi, U., & Pietrobelli, C. (2005) Trade Openness and Vulnerability in Central and Eastern Europe. *Research Paper No. 2005/43*, United Nation University - WIDER
- Ram, R. (1985). Exports and Economic Growth: Some Additional Evidence. *Economic Development and Cultural Change*, 33, 415-423.
- Rodriguez, F., & Rodrik, D. (2001). Trade policy and economic growth: a skeptic's guide to the cross-national evidence.
- Rodriguez, F. (2006a) Trade and Development. (In Dutt, A. & J. Ros, ed. *International Handbook of Development Economics*) http://frrodriguez.web.wesleyan.edu/docs/working_papers/Trade_and_Development.pdf
- Rodriguez, F. (2006b). Openness and Growth: What Have We Learned? Background note for United Nations' 2006 World Economic and Social Survey
- Rodrik, D., Subramanian, A., & Trebbi, F. (2002). Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development. NBER Working Paper No 9305
- Rodrik, D. (2006). Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform. *Journal of Economic Literature*, 44, 973-87.
- Sachs, J., & Warner, A. (1995). Economic Reform and the Process of Global Integration. *Brooking Papers on Economic Activity*, 1,1-118.
- Sengupta J. K. (1991). Rapid growth in NICs in Asia: Tests of New Growth Theory for Korea. *Kyklos*, 44 (4), : 561-79.

- Sinha, T., & Sinha, D. (1996). An Empirical Investigation into the Relationship between Openness and Economic Growth: Evidence from Asia. *Rivista Internazionale di Scienze Economiche e Commerciali*, 43, 359-370.
- Streeten, P. (1993). The Special Problems of Small Countries. *World Development*, 21, 197-202.
- Tang, C. F. & Lai, Y. W. (2011). The Stability of Export-led Growth Hypothesis: Evidence from Asia's Four Little Dragons. Munich Personal RePEc Archive - MPRA Paper No. 27962
- Тешић, Ј. (2013а). Отвореност и конкурентност малих транзиционих привреда. *Акџа Економика*, No 18/ХИ, 317-336.
- Тешић, Ј. (2013б). Отвореност малих транзиционих привреда. *Економски поједи*, No 1 Vol. 15, 1-19.
- Тешић, Ј. (2012). Специфичности протекционизма у условима глобалне економске кризе, *Зборник радова Економској факултету у Источном Сарајеву*. No 6/2012. 77-91.
- Van den Berg, H. & Schmidt, J. R. (1994). Foreign trade and economic growth: Time series evidence from Latin America. *Journal of International Trade and Economic Development*, 3, 121-30.
- World Bank (1993) *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy*, Washington: The World Bank
- World Trade Organization (2012) *Statistics Database: Time Series on International Trade*. <http://stat.wto.org/StatisticalProgram/WSDBStatProgramHome.aspx?Language=E>
- Yanikkaya, H. (2003). Trade openness and economic growth: a cross-country empirical investigation. *Journal of Development Economics*, 72, 57-89.

Summary

The influence of the economy's openness on overall economic growth and development is a widely explored topic among economists with still unclear conclusions. They mainly stem from different ways of measuring the degree of openness of countries. In this paper the openness of the economy towards foreign trade is seen as a share of the amount of import and export of goods in the gross domestic product. A particularly interesting issue is the connection between openness and economic development in the case of small open economies, which in principle are "condemned" to greater openness. The subject of this paper is an analysis of the relation between the country's openness to foreign trade and economic development on a sample of 23 small and transitional economies. The sample examining the relationship between openness and economic development is based on the Transition Report of the European Bank for Reconstruction and Development with the exclusion of some countries that, according to the definition of a small country in this paper, are not considered small countries.

A small economy in this paper is defined as a country whose policy on the world market does not affect the formation of world prices, i.e. it is a price taker, and this general part of the definition is based on the definition of a small economy that can be found in Deardorff's Glossary of the international economics. For a more precise definition of a small economy, we have adopted an additional threshold according to which a small country is considered to be a country whose share in the world exports and imports does not exceed 1%. In this paper, a method of correlation between variables is used to determine the nature of the relationship that exists between openness and economic development of economies. Economic development is measured by gross domestic product per capita measured by purchasing power parity. It was examined what the nature of this relationship is, and whether there is a difference between the relationship of exports and economic development and the relationship of imports and economic development. The results of the research suggest that outward orientation has no alternative in the case of small open economies, but for small economies it is extremely important to distinguish foreign trade flows from import and export when considering the degree of their openness. This implies that the results of the analysis have shown there is a much stronger positive correlation between openness measured by the share of exports in GDP and economic development than between openness measured by the share of imports in GDP and economic development, although the latter relation is also positive. The results of the analysis point to the conclusion that export performance of small open economies, which they base the growth of the living standard of their population on, is of the highest importance for them.

Key words: openness to trade, import, export, economic development, small economies.

